

Dorovský, Ivan

První česká vědecká syntéza bulharských dějin

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1984, vol. 33, iss. C31, pp. [95]-106

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102083>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN DOROVSKÝ

PRVNÍ ČESKÁ VĚDECKÁ SYNTÉZA BULHARSKÝCH DĚJIN

Jeden ze zakladatelů balkanistiky Konstantin Jireček (1854–1918) se již jako student gymnázia a později pražské univerzity vědomě soustředil na studium novobulharského písemnictví. Zřejmě proto, aby mohl pokračovat ve slavistickém (nikoli pouze úzce bulharistickém) díle svého děda P. J. Šafaříka.

Nesmírná píle, zvědavost i vědecká nedočkavost vedly Jirečka k tomu, že celé čtyři roky přepisoval a doplňoval Šafaříkův Popis písemností bulharských, nalezený v jeho pozůstalosti. Vytvořil tak první vědecký soupis novobulharské literatury za léta 1806–1870, který mu pak r. 1872 a 1873 vydali ve Vídni Bulhaři Grigor Načovič a Vasil Stojanov. Bibliografie, která obsahovala na 550 titulů a byla opatřena solidní Jirečkovou předmluvou, ukončila první (počáteční) období Jirečkovy vědecké činnosti v oblasti balkanistiky.

Vydání bibliografie novobulharského písemnictví v roce 1872 a 1873, její nadšený ohlas u bulharské inteligence, zvolení za dopisujícího člena Bulharské učené společnosti v Braile – to vše vedlo studenta K. Jirečka k tomu, že se začal soustřeďovat na vylíčení historického vývoje bulharského národa. Přitom spolupráce s tehdejšími předními Bulhary při shromažďování bibliografických informací mu posloužila jako základ k pozdějšímu napsání prvních dějin bulharského národa na skutečně vědeckém základě. Zesílil jeho zájem o činnost Bulharské učené společnosti.¹

Jako student prvního ročníku filozofické fakulty pražské univerzity Jireček přemýšlel nejprve o napsání dějin jižních Slovanů, maje po ruce dobré prameny jihoslovanské, Šafaříkovy Památky dřevního písemnictví

---

¹ P. Ch. Petrov v úvodu k nejnovějšímu vydání Jirečkovy *Istoriija na bŭlgarite. S popravki i dobavki ot samija avtor*, Sofija 1978, s. 9, mylně uvádí, že počátek Jirečkova zájmu o Bulharskou učenou společnost se datuje od listopadu 1871. Petrov dospívá k takovému závěru na základě chybně datovaného Jirečkova dopisu G. Načovičovi, který mu zaslal z Prahy údajně v listopadu 1871. Podle obsahu však dopis nemohl být odeslán v roce 1871, nýbrž až v roce 1872, protože mu v něm Jireček sděluje, že se už v Praze zabydlel a zapsal si přednášky na univerzitě.

Jihoslovanů a četné práce o dějinách Bulharů a osmanského impéria vůbec. Ovšem už ve Vídni v únoru 1872 sděloval Grigoru Načovičovi o svém úmyslu, že až bude na univerzitě, napíše pro ČCM stručné dějiny nové bulharské literatury. To však byly zřejmě Jirečkovy plány, které si dělal po úspěchu s bibliografií novobulharského písemnictví. Bulharský historik P. Ch. Petrov se dokonce domnívá, že myšlenka napsat dějiny bulharského národa se zrodila již ve Vídni a že byl k tomu vyzván Gr. Načovičem, který mu jinak poskytl neocenitelnou pomoc při vydávání bibliografie.²

Konkrétní údaje o úmyslech napsat dějiny bulharského národa však nacházíme v Jirečkově deníku. O prázdninách roku 1873 si v něm poznamenal: „Plán spisu o Bulharsku velmi mnoho mne zaměstnával. Vypracoval jsem si i podrobný návrh“. V témže zápisu však nacházíme rovněž údaje o Jirečkových záměrech, o tom, že mnoho rozvážuje „i o své historii národův srbského a bulharského v XII.—XV. stol“. Poznamenává však, že to bude „práce mnoholetá“.

V dopise Gr. Načovičovi ze dne 9. září 1873 Jireček již dosti určitě hovoří o tom, že se soustředil na napsání vědecké studie o minulém a současném stavu Bulharska, o čem již mnohokrát hovořili spolu ve Vídni. Nyní se mu však zdála tato práce mnohem složitější nejen proto, že nikdy nenavštívil zemi, o jejíž dějinách hodlá psát, ale také proto, že existující údaje v bulharských publikacích i v knihách západních cestovatelů neumožňovaly zpracovat všechna historická období rovnoměrně. Jireček si uvědomoval, že bude muset prostudovat ještě velké množství odborné literatury, aby mohl dospět k věrohodným závěrům. Historická část však měla být údajně brzy hotova. Na základě existujících dokumentů a kronik měla obsahovat nejen popisy bitev a obklíčení, nýbrž spíše celkový obraz vnitřního stavu. Načovičovi dále Jireček sděloval, že se momentálně zabývá historií bogomilů, „která si zasluhuje největší pozornosti ze strany historiků civilizace západního a východního světa“. Nakonec prosí o pomoc v oblasti materiálu o bulharském obchodu, o dějinách města Svištova, o katolických obcích, Bulharech ve Valašsku ap.³ Četné údaje, jak se dovídáme z Načovičova dopisu z roku 1873, byly K. Jirečkovi zaslány.⁴ Víme, že Jireček shromažďoval historické a geografické údaje k dějinám balkánských národů již ve Vídni. V Praze pak v započaté práci pokračoval. Jirečkovy deníky a korespondence nám poskytují téměř přesný obraz o postupu při psaní dějin bulharského národa, o tom, jak se jeho záměry naplňovaly. Tak si v únoru 1874 zaznamenal do deníku, že „ve své bulh(arské) práci daleko nepokročil“, že dospěl k roku 1330, tj. k bitvě u Velbuždu. Dovídáme se o neúnavné Jirečkově práci nad studiem a tříděním materiálu, o tom, jaké potíže mu působila část o vnitřních poměrech a popis tureckého vládně administrativního systému. Studoval historické spisy Byzantinců, Daniela, J. W. Zinkeisena, F. Račkého, M. Golubinského, M. Drinova a dalších slovanských a neslovanských historiků.

² K. Jireček, *cit. dílo*. 10.

³ *Iz archíva na Konstantin Jireček, II*, Sofija 1963, 104—105.

⁴ *Tamtéž*, I, 83.

Přítom však je obdivuhodná Jirečkova jasně načrtnutá vědecká dráha: zkoušky, doktorát, habilitace. A to mu bylo tenkrát, kdy o tom všem přemýšlel, pouhých dvacet let! Svému strýci Hermenegildovi Jirečkovi psal Konstantin z Prahy 17. července 1874, že „na své bulharské knize neúnavně pracuji, abych před odjezdem s větší částí byl hotov“.⁵ Dne 23. listopadu 1874 si Jireček zaznamenal do deníku, že „veškerá snaha a práce zavírá se nyní v dokončování mé knihy“, že dokončil kapitolu o bulharském národním obrození a o prvních obrocích Paisijovi Chilendarském a Sofronijovi Vračanském. Jakkoli to byla „práce Sysifova“, působila mu nesmírnou radost. „Pracuji s nadšením, s chutí nevidanou, sedám do půlnoci a déle a dílo roste před rukami. Nových věcí odkryl jsem veliké množství; vše se mi ode dne ke dni vyjasňuje. Litovati budu, až to spisování bude ukončeno“ — napsal si do deníku v listopadu 1874. Koncem prosince 1874 pak Jireček sděloval Gr. Načovičovi, že jeho „Esej kritických dějin bulharského národa“ je téměř hotova. Dějiny a zeměpis země jsou zachyceny v třiceti kapitolách od nejstarších dob do Odrinského míru roku 1829. Zůstávají mu ke zpracování ještě události novější doby a některé poznámky o obchodu, průmyslu, zemědělství, cestách, národnostním charakteru, statistické údaje, což je práce snadnější, než práce se starými prameny, kde je třeba mnoho přečíst a kombinovat, aby se získalo minimum. Načovičovi rovněž sděloval, že také zeměpisná část zabírá mnoho času, neboť západní cestopisci někdy tak zkomolili názvy, že často nelze poznat, o které místo či město jde. Proto bulharská vydání časopisů, knihy P. Chitova a St. Zacharieva a další byly pro Jirečka velmi cenné.

Na podzim 1874 vyšla v ČČM Jirečkova rozsáhlejší studie o dobytí Bulharska Turky, která pak s malými stylistickými úpravami a doplňky vešla jako 13. kapitola Dějin národ bulharského. I o tom informoval Jireček svého přítele Načoviče.⁶

Počátkem března 1875 již Jireček odevzdal do tisku první část svého historického spisu, který pak vyšel v češtině a němčině. Dějiny národa bulharského měly na třiceti tiskových arších zachytit „zeměpis bulharských zemí, dějiny od nejstarších a nejtemnějších dob do roku 1872“ a měly podat „přehled starého a nového bulharského písemnictví“. Kniha však zřejmě v té době neměla ještě konečnou podobu. Jireček se stále potýkal s nedostatkem údajů k nejnovějšímu období; „Nemám téměř žádné věrohodné zprávy“ — psal Gr. Načovičovi — „např. o četach roku 1868; ‚Cesty‘ Panajota Chitova končí rokem 1867 a novinářské poznámky v evropských novinách z té doby jsou většinou čistou lží“. Jirečkovi nebylo zcela jasné ani rozvrstvení a postavení stran „starých“ a „mladých“ v Bukurešti. Neměl dostatek materiálu např. o P. R. Slavejkovovi a L. Karavelovovi. Aby mohl dokončit poslední kapitoly své knihy, obrátil se proto Jireček o pomoc na Marina Drinova, který tehdy působil v Charkově. Drinov mu poslal dosti podrobné životopisné údaje o sobě a o Nešu Bončevovi. V rusky psaném dopise mu Drinov sděloval, že si

⁵ *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka. K vydání připravil, životopisným úvodem a poznámkami opatřil dr. Josef Páta, do tisku připravil dr. Antonín Frinta, Praha 1947, 71.*

⁶ *Iz archiva na Konstantin Ireček, II, 109.*

s radostí přečetl jeho stat o dobytí Bulharska Turky a že se dověděl o jeho přípravě dějin bulharského národa; „Gratuluji Vám k této nové práci, která, nepochybuji, bude kapitálním příspěvkem k slovanské literatuře a zároveň přinese velký užitek bulharskému lidu, který ještě nemá pořádné dějiny svých předků“.⁷

Zatímco Načovičovi Jireček v březnu 1875 sděloval, že jeho kniha bude mít (nebo dokonce má!) třicet archů, svému strýci Hermenegildovi Jirečkovi o měsíc později psal, že bude „čítat okolo 25 archů“ a podával mu dokonce podrobný obsah. Ještě v dubnu 1875 tedy Jireček usilovně psal kapitolu o novobulharské literatuře, „jejíž rozvoj a dnešní stav podnes nikde vylíčen není“. Jireček měl v úmyslu napsat „dvě kapitoly o hranicích národnosti, počtu obyvatelstva, domácím životě, obchodu, průmyslu atd.“, které však ve vydané knize chybí. Pro nedostatek pramenů zřejmě od nich upustil.⁸

Jirečkovy Dějiny národa bulharského vycházely v sešitech (bez honoráře) česky od června 1875 do ledna 1876 a německy (s honorářem) v jednom svazku počátkem roku 1876.⁹ Sám autor nazval svou knihu skromně kompilací a později si byl vědom, že „měla ovšem malé vady díla začátečnického“.¹⁰ Také Vatroslav Jagić v nekrologu K. Jirečka o nich příznačně mluví jako o „eine äusserst gelungene Kompilation“. Jireček se hlásil ke svému dobrému vzoru, pod jehož vlivem bulharské dějiny sepsal. Byl jím profesor Karel Hopf, který po důkladném studiu archivních pramenů sepsal znamenité dějiny středověkého Řecka. Téměř o celé čtvrtstoletí později svou práci Jireček charakterizoval takto: „Celkový směr knihy obracel se proti legendám historickým, proti matení národních písní a pověstí s dějepisem, a snažil se o rekonstrukci děje přímo ze spolehlivých pramenů. Přednost knihy byla dobrý sloh a jasné vyložení i sebespletitějších otázek. Příliš mnoho místa věnoval literární historii a historickému zeměpisu, z novější literatury mnohé kusy v Praze nesehnal, kdežto vedle toho užil často velmi vzácných a nedostupných brožurek a novin, tištěných na východě.“ Třebaže některá tvrzení (např. to o literární historii a historickém zeměpisu) jsou psána pod vlivem již vyšlých recenzí a kritik, vystihl autor podstatu své knihy.

Dříve než podrobněji rozebereme první Jirečkovu syntetické dílo, řekněme hned, že je to seriózní vědecká práce, která stojí na úrovni tehdejšího vědeckého bádání. Proto musí být hodnocena z hlediska stupně tehdejšího rozvoje vědy, nikoli z pozic dnešního stavu.

Konstantin Jireček byl první cizí historik, který spolu s bulharskými historiky Nikolajem Palauzovem a především Marinem Drinovem položil vědecké základy historického bádání v oblasti bulharských dějin. A to nejen svými Dějinami národa bulharského, ale i dalšími dvěma hlavními pracemi, které zasvětil bulharským dějinám: Cestami po Bulharsku (1882)

⁷ Tamtéž, 110.

⁸ *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*, 78.

⁹ *Dějiny národa bulharského. Dle původních pramenů sepsal Konstantin Jos. Jireček*, Praha 1876. *Geschichte der Bulgaren, von Constantin J. Jireček*, Prag 1876.

¹⁰ R. O., *Konstantin Jireček. K jeho 50. narozeninám*, Osvěta 1904, 684.

a Bulharským knížectvím (1891). Jirečkovy Dějiny byly prvním uceleným dílem, v němž byly vylíčeny bulharské (a v mnohém ohledu i širěji balkánské) dějiny od nejstarších dob do současnosti. Obsahovaly značné množství většinou ověřených faktů. Jsou založeny na veškeré do té doby existující a dostupné literatuře o Bulharsku, Balkánu a turecké říši vůbec, hlavně na důkladném kritickém studiu pramenů. Jireček prošel, probral, prolistoval, prostudoval a analyzoval díla antických autorů, listiny a letopisy, písemné prameny bulharské, řecké, srbské, italské, záznamy arabských, německých, francouzských i novořeckých cestopisců, bulharský a německý denní a periodický tisk, k dokreslení úplného obrazu minulosti užíval také doklady archeologické, etnografické, jazykovědné, historické písně a pověsti. To samo o sobě dokazovalo, že přistupoval ke své práci nejen z hlediska buržoazního pozitivismu, ale také z hlediska širokého pojetí slavistiky.

Své vylíčení bulharských dějin začíná Jireček obsírným zeměpisným výkladem orografického a hydrografického systému, aby doložil, na jakém území vznikl bulharský stát, kde se později formovala bulharská národnost a nakonec národ. Z dnešního hlediska se nám tyto výklady zdají přehnané. V 19. století se však přeceňovala úloha zeměpisného faktoru. A řekli jsme si přece, že bychom měli při hodnocení jeho díla vycházet z tehdejších představ a názorů na historická díla. A ty Jireček vysvětluje hned na začátku I. kapitoly.¹¹

Teprve po rozsáhlém zeměpisném přehledu se Jireček pouští do výkladu o nejranějších dějinách na bulharském území. V kapitole Thráko-Illyrové a Římané věnuje zvláštní pozornost způsobu života, kultuře a státní organizaci Thráků a jejich stykům s Makedoňany, Řeky a Římany i stupni romanizace slovanského obyvatelstva. Za nejdůležitější závěr této kapitoly je třeba považovat Jirečkovu rozhodné odmítání tzv. thrácko-slovanské teorie, podle níž Slované byli autochtonním obyvatelstvem. Později ve svých opravách a doplňcích se Jireček vrátil k thráckým mohylám, římským provinciím, k otázce poslovanštění staré toponymie atd., tedy k otázkám, které jsou i dnes předmětem vědeckého bádání. Důležitost základních otázek i nové prameny vedly Jirečka k tomu, aby poznamenal, že tuto kapitolu musí napsat znovu.

Slovanskému osídlení Balkánského poloostrova, vzniku bulharské národnosti a etnické příslušnosti Bulharů věnoval Jireček dvě kapitoly. V první podal široký obraz raného pronikání Slovanů na území severně od Dunaje, jejich stykům s Římskou říší a slovanských vlivů v Dácii a Transylvánii, kde se slovanský živel udržel dosti dlouho a kde jsou dodnes o tom zachovány četné údaje o jeho existenci. Zajímavé svědectví o tom podává především toponymie. Pod vlivem M. Drinova Jireček připouští, že Slované pronikali na Balkánský poloostrov již ve 3.—4. století, masové vpády Slovanů však klade do 5. a 6. století a jejich konečné usídlení do první poloviny 7. století. Za základ středověkého bulharského etnika považoval právě ty kmeny, které přišly a usídlily se zde v uvede-

¹¹ „Každého národa povaha a vzdělanost, mravy a obyčeje, pokrok i úpadek, slovem veškeren duševní jeho rozvoj spolupodmíněn jest povahou a zvláštnostmi půdy, na kteréž on zarazil bydlíště své“. K. Jireček, *Dějiny národa bulharského*, 1.

ném období za neustálých bojů s byzantskou říší. Slovanům věnoval Jireček značné místo ve svých výkladech. Vylíčil nejen jejich vpády na Balkánský poloostrov, ale v samostatné kapitole, která je logickým pokračováním a doplněním předcházejících výkladů, také jejich způsobu života, společenské organizaci, kolonizaci a vztahu Slovanů k místnímu obyvatelstvu, jejich náboženství apod. Podrobně probral vliv jiných kmenů a středověkých národností Balkánu na Slovanů a rovněž slovanský vliv na ně. Podal podrobné údaje o slovanských kmenech Balkánského poloostrova. Využil přitom značného množství písemných pramenů, ústní lidové slovesnosti, patronymie a toponymie. Mýšlenky a názory, které k této problematice Jireček vyslovil, si zachovaly dodnes svou vědeckou hodnověrnost a dnešní bádání pokračuje fakticky v linii, kterou načrtl, třeba měl v úmyslu tuto část přepracovat a dokonce vypracoval její novou strukturu.

Protobulharům, čili Prabulharům věnoval Jireček ve svém spise mnohem méně pozornosti a místa. Předně zřejmě proto, že měl k této problematice omezené prameny. A pak také z toho důvodu, že jejich úloze v rozvoji bulharské národnosti nepřikládal takový význam. V souladu s názory Šafaříkovými je považoval za příbuzné Finů a uznával jejich význam při vytváření státního útvaru. Nedomníval se však zřejmě, že ovlivnili a proměnili národnostní charakter místního obyvatelstva, protože brzy splynuli se slovanským obyvatelstvem.

To, že Jireček věnoval mnoho místa otázkám etnogeneze Slovanů, a tedy i etnické příslušnosti Bulharů, souviselo s úsilím tehdejší slavistické vědy. Jeho správné výklady sloužily jako argument v různých rozhodujících obdobích bulharského i evropského vývoje, kdy se podceňovala úloha Slovanů a kdy se naopak zdůrazňoval protobulharský živel.¹² „V době fašistické diktatury“ — píše D. Angelov — „snaha po znevažování významu Slovanstva a přeceňování Prabulharů dosahuje svého vrcholu. Vyskytli se vědci, kteří tvrdili, že bulharský národ není vůbec slovanský. A zatím tato otázka byla již roku 1876 Jirečkem správně vyřešena.“¹³

Výtky některých dnešních bulharských historiků, že dějiny Prvního bulharského státu, zejména pak politické události první poloviny 9. století, jsou Jirečkem nedostatečně zpracovány, nejsou zcela oprávněné. Autor přece vycházel z tehdy existujících pramenů. Tehdy nebyly známy např. různé bulharské nápisy, které dnes korigují četné otázky bulharských dějin uvedeného období. Jak se dnes ukazuje, Jireček při výkladu tohoto období podlehl a přijal tehdy některé hypotézy M. Drinova, který byl pro něj uznávanou autoritou v oblasti bulharských dějin. Sám Jireček později v doplňcích navrhl jinou chronologii. Neupřeme Jirečkovi maxi-

¹² Tak tomu bylo např. u V. Zlatarského. V jeho spise *Istorijska na bǎlgarskata dǎržava prez srednite vekove, sv. I. díl I*, Sofija 1918, se věnuje Protobulharům 110 stran, zatímco o slovanských kmenech se mluví pouze na 13 stranách. U Jirečka se o Slovanech mluví ve dvou kapitolách. Věnuje jim celkem 46 stran, Protobulharům 19 stran.

¹³ D. Angelov, *Konstantin Jireček a bulharská historiografie*, in: *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*, Praha 1963, 42.

mální obezřetnost a zdrženlivost. Přísně se držel historických pramenů. Vidíme to například v pasáži, v níž mluví o pronikání křesťanství v době vlády Krumovy. Konstatuje, že existovalo povrchní křesťanství u Bulharů ještě dlouho po oficiálním přijetí křesťanství.

Nejinak je tomu také s Jirečkovým výkladem o bogomilech a bogomilském hnutí. O jejich původu, ideologii i organizaci pojednal Jireček velmi zasvěceně, opíraje se především o práce F. Račkého a M. Golubinského. Objektivně psal o faktickém materiálu, kriticky rozebral praměny a jasně a srozumitelně vyložil historický proces. Na základě našeho dnešního hodnocení historických jevů bychom mohli autorovi vytknout, že nesprávně negativně hodnotil společenský význam bogomilského hnutí. Jenže v době, kdy Jireček psal své dějiny, se tyto aspekty v buržoazní historické literatuře zřídka zdůrazňovaly. Musíme však popravdě říci, že bohužel pozdější bulharská buržoazní historiografie přijímala nekriticky uvedené Jirečkovy nesprávné názory na bogomilství a dostala je do učebnic, které platily do nejnovější doby, tj. do konce 2. světové války.

V kapitolách o byzantské nadvládě na bulharském území v 11. a 12. století Jireček podal plynulý výklad o administrativní správě, o postavení bulharské církve, o pokusech o osvobození atd., podrobně rozebral otázky romanizace a etnografických změn.

Druhému bulharskému carství Jireček věnoval ve své práci 11 kapitol, v nichž na základě historických pramenů vytvořil ucelený výklad. Jistě je možné mít námitky vůči celkové struktuře a rozsahu této části práce v porovnání s předcházejícím pojednáním. Hlavně mu můžeme vytknout „drobení“, kouskování některých historických období, zvláště 14. století. Například panování Ivana Aleksandra (1331–1354) je podáno v samostatné kapitole pod názvem Největší rozkvět carstva srbského. Je tu zřejmý vliv dočasného rozmachu Srbska v době vlády Stefana Dušana. Zároveň bychom však mohli v tom spatřovat Jirečkovo úsilí o širší, balkánský výklad historického vývoje na území jihovýchodní Evropy. Poznamenali jsme však již na jiném místě, že Jireček koncipoval své výklady jednotlivých období také podle toho, jaký materiál měl po ruce. A toto období mu poskytovalo hojnost pramenných listin. Proto shodně s Fr. Miklošičem poznamenává, že „Z žádné doby dějin jihoslovanských nemáme takový počet listin nejrozmanitějšího obsahu, jako z let Stefana cáře i samodržce Srbů, i Řeků, Bulharů i Arbanasů“.¹⁴

Dnes můžeme rovněž říci, že nebylo zrovna nejšťastnější vydělení samostatné kapitoly věnované náboženskému životu v Bulharsku za Ivana Aleksandra, t to ještě pouze do roku 1360, dokud žil Teodosij Tárnovski. Rozdrobená je rovněž struktura následujících kapitol. Tento Jirečkův podrobný výklad lépe pochopíme jedině tehdy, vezmeme-li v úvahu některé skutečnosti, které nalézáme v jeho denících. V době, kdy podrobně rozpracovával rozvržení jednotlivých kapitol svých dějin bulharského národa, Jireček přemýšlel („mnoho rozvažuji“) „o své historii národu srbského a bulharského 12.–15. stol.“. Název jedné z kapitol proto vystihuje Jirečkův záměr. Šlo přece o „boje Jihoslovanů“ (a nikoli pouze Bul-

¹⁴ K. Jireček, *Dějiny národa bulharského*, 265.

harů) s Turky¹⁵ Obdobně je pojata také kapitola o dobytí Bulharska Turky, kterou měl Jireček snad hotovou jako první. Chtěl tím zřejmě zdůraznit především jak odpor jižních Slovanů, tak také neslovanských národností Balkánu. Jirečkův výklad tohoto období je zasazen do široce balkánských historických souvislostí. V 23. kapitole Jireček píše jak o „jihoslovanské konfederaci“, v níž líčí situaci i v Albánii, tak také o postavení Bulharska a o vnitřních rozporech v Turecku. Podobný charakter má rovněž Jirečkův výklad o povstání v čele s Konstantinem a Fružinem, o tažení Vladislava Varnenčika, který považoval Srby a Bulhary za „jednorodý národ“, o pádu Cařihradu a o činech albánského vůdce Georgiho Kastrioty Skenderbega, neboť „dotýkají se poněkud i historie Bulharův“.

Jirečkovo pojednání o tomto období je dosti podrobné a úplné. V doplňcích a opravách později Jireček uvedl velké množství nejnovější literatury a zkorigoval některá svá tvrzení. Četné prameny, které Jireček uvádí, nejsou ani dodnes dostatečně využity bulharskou historickou vědou.

Součástí zamýšlených dějin Srbů a Bulharů v 12.–15. století měla s největší pravděpodobností být 25. kapitola Jirečkovy knihy, která patří k jejím nejvýznamnějším částem. Nese název Život v círství bulharském za XII.–XV. věku. Má syntetický charakter a zachycuje celé středověké období. Samotný výčet jednotlivých otázek, kterým Jireček věnoval pozornost, ukazuje široký autorův závěr při výkladu života středověkého Bulharska. Kromě toho je tato kapitola zpracována nejprecizněji.

Třebaže Jireček neměl dostatek pramenů, pokusil se vůbec jako první historik bulharských dějin pojednat o hospodářských a společenských poměrech v období rozvinutého feudalismu v Bulharsku. V uvedené 25. kapitole probral také právní instituce, aby tak podal obraz o právním a politickém životě v Bulharsku ve 12.–15. století.

Jiří Cvetler se domnívá,¹⁶ že při psaní o právních otázkách v této kapitole se Jireček opíral především o práci Romualda Hubeho. Jak se však sám Jireček zmiňuje v dopise M. Drinovi¹⁷ z 21. května 1875, vycházel při psaní této kapitoly hlavně z byzantských listin a nálezů, z jihoslovanských památek, které vydal jeho děd P. J. Šafařík a přirozeně také z dalších prací, které cituje. Stejně jako v předcházejících kapitolách, také zde se Jireček drží komparativního přístupu, který mu někdy umožňuje překonat nedostatky právně historických pramenů a dělat hypotézy o podobných poměrech u Bulharů. Především srovnává situaci u sousedních národů – Srbů a Řeků. Jireček usiloval o postižení charakteru společenské struktury na Balkánském poloostrově: „V středověkém Srbsku, jehož vnitřní poměry dosti jsou známy, byly dvě třídy, jedna vládnoucí, druhá ovládaná. K prvním náležela šlechta a duchovenstvo, k druhé se b r o v é, kteří se různili na měšťany, sokolníky, meropschy a otroky. V Bulharsku

¹⁵ Svůj výklad Jireček začíná takto: „Přistupujeme nyní k vyličení nejnesnadnější doby dějin jihoslovanských, k vypsání smrtelného zápasu Jihoslovánův s Turky“. *Tamtéž*, 325.

¹⁶ J. Cvetler, *Přínos Konstantina Jirečka k poznání dějin státu a práva balkánských národů*. (K 120. výročí narození), AUB, Juridica 12, Brno 1974, 151.

¹⁷ Vl. Sís, *Korespondencija na Konstantin Jireček s Martin Drinov*, Sofija 1924, 138.

podobně vládlo boljarstvo s duchovenstvem“. Jeho tvrzení o tom, že se boljaři udrželi ještě dlouho proto, že přijali islamskou víru, však nejsou přesné, protože to nelze tvrdit o všech boljarech. Ani třídní podstatu státu nemohl v plné míře Jireček vystihnout.

Dosti důkladný je Jirečkův výklad období od 16. až do 18. století. Rozebral otázky spjaté s administrativním zřízením a s postavením bulharského lidu, dubrovnický obchod a katolickou propagandu, protiturecké koalice a činnost Petra Parčeviče, hajducké hnutí, povstání, usídlování netureckých mohamedánských skupin v Bulharsku apod. „Za všech dob turecké vlády byla jedna třída lidí“ – psal Jireček, – „kteří útisku tureckému nejen nepodléhali, ale i brannou rukou jemu vzdorovali. Nebyloť loupež cílem jejich, ale pomsta na utiskovateli, kterouž za ztýrané souvěrce vykonati povždy byli hotovi“. Materiály této kapitoly, zvláště pak doplňky k ní, jsou nezbytné pro každého, kdo chce uvedené období a Jirečkem probírané otázky znovu zpracovávat.

Několik posledních kapitol Jirečkovy knihy Dějiny národa bulharského je věnováno událostem z bulharských dějin od konce 18. století do roku 1872. V nich jsou rozebrány nejdůležitější otázky nové bulharské historie, spjaté s obrozením bulharského lidu, s bojem za uznání bulharského národa, s bulharským revolučním hnutím v první polovině 19. století a s novou bulharskou literaturou a kulturou vůbec. Již samy názvy prozrazují, o čem všem Jireček pojednal: charakterizoval například Osmana Pazvantoglua a Ali pašu Tepelena, zmínil se o vlivu francouzské revoluce, obšírně a pravdivě vylíčil kvůli krdžalijských band, podrobněji popsal helinizaci slovanského obyvatelstva na Balkáně (nejen v Bulharsku). V pojednání o národním obrození se poprvé pokusil o historický výklad této problematiky. Při výkladu počátků bulharského obrození se opíral o zasvěcenou studii M. Drinova,¹⁸ v níž Drinov pojednal o Paisijovi Chilendarském. Jireček ocenil velký význam Paisijovy historiografické knihy *Istorija slavjanobolgarskaja*, o níž napsal, že „ohromná je důležitost její pro dějiny nejnovější, pro rozvoj národnosti bulharské“. S nadšením psal o Paisijově vlastenectví. Paisije a jeho pokračovatele Sofronije Vračanského zařadil mezi nejvýznamnější osobnosti bulharského obrození, které se zasloužily o národní uvědomění a osvětu. Jireček však jako by pomíjí hospodářské a společenské předpoklady vzniku národně osvobozenéckých snah.¹⁹

Vycházejí z uvedeného pojetí, které podle Jirečka platí pro obrození všech slovanských národů, nepokusil se o určení a charakteristiku jednotlivých etap národně osvobozenéckého úsilí. Necharakterizoval jednotlivá období, nýbrž pouze pojednal o nejvýznamnějších představitelích a o jejich díle. Je třeba ovšem chápat, že se Jirečkovi o tomto období psalo velmi nesnadno, protože neměl dostatek pramenů. Proto také v těchto kapitolách o obrození nejméně dost z celé knihy využívá příkladů ze sousedních

¹⁸ M. Drinov, *Otec Paisij, negovoto vreme, negovata Istorija i učenicite mu, Periodičesko spisanie, I, kn. 4*, Braila 1871, 3–26; viz též t ý ž, *Izbrani sáčimenija, tom I*, Sofija 1971, 163–185.

¹⁹ K. Jireček, *Dějiny národa bulharského*, 468.

nebo ze slovanských literatur vůbec. Chybí v nich zkratka zřetel balkánský, slovanský i evropský.

Celou jednu kapitolu své knihy věnoval Jireček bulharské církevní otázce v 19. století. Zcela v souladu s pojetím dnešní marxistické historiografie zdůrazňoval, že boj za obnovení národní církve, který pokládal za „nejdůležitější událost dějin nebulharských“, neměl náboženský, nebo pouze náboženský charakter, nýbrž že to byla jedna z forem zápasu o národní samostatnost. „Byl to ne spor o dogmata teologická, ale zápas o zachování vlastní národnosti proti panhelenistickým záměrům Řeků“, psal Jireček.²⁰

„Příliš mnoho místa věnoval literární historii“²¹ — psalo se o Jirečkových Dějinách národa bulharského v jubilejní stati k autorovým padesátinám. To napsal sám Jireček o svém díle na základě odborných kritik, které po vydání díla vyšly u nás i v zahraničí. Do svých Dějin Jireček skutečně zařadil dvě dosti obsáhlé literárně historické kapitoly — první o starobulharském písemnictví, druhou o novobulharské literatuře. Při výkladech o středověké bulharské literatuře se opíral hlavně o práce Šafaříkovy, a proto mohl podat dobrý přehled jejího vývoje od „črtů a řezů“ po období působení Eutymije Tárnovského.

Velmi přísně hodnotil Jireček nedostatek původního obsahu literatury. „... jak málo v ní ducha živého, tvůrčího, původního a skutečně národního!“. Zmiňuje se o panonské teorii vzniku staroslověnštiny, uvádí názory Šafaříkovy, píše o cyrilici a hlaholici, o překladatelské činnosti soluňských bratří, o jejich žácích a následovnicích. Dosti podrobně prostudoval Jireček odbornou literaturu o apokryfech, zvláště ruskou, aby mohl podat jejich správnou obsahovou charakteristiku, určit společenskou a kulturní úlohu a konstatovat, že „hojně drobnější úpravy namnoze společny jsou všem jižním a východním Slovanům“. Apokryfní literaturu analyzoval a spojoval především s činností bogomilů. Viděl v ní odraz duševního života lidu, jeho nálad a snah. „V této spouště apokryfů náboženských a pohádek světových zavírá se největší díl duševního života pravoslavných Slovanů za středověku, nejen lidí urozených, ale hlavně lidu vesnického. V Bulharsku i na Rusi vliv apokryfů vymizel teprve v našem století. Obsah jejich tak se dotknul myslí lidu, že mnohdy, přejinačeny byvše dle vkusu národního, splynuly s domácími písněmi a pohádkami“. O literatuře Eutymijovy školy Jireček velmi správně podotýká: „Do lidu literatura školy Trnovské nevnikla; jemu učený jazyk církevní se svými archaismy a grecismy dávno se byl již odcizil“.

Kapitola o novobulharské literatuře, třebaže není rozsáhlá, zachytila v hlavních rysech bulharský literární proces od počátku tzv. národního obrození do roku 1875. „Podrobnější přehled novobulharské literatury, jakož i doplňky k bibliografii (tj. ke svému Knihopisu novobulharského písemnictví 1806–1870 — I. D.) uveřejním v čase nejbližším“ — sliboval Jireček v poznámce pod čarou. Takový přehled však už nikdy bohužel nedydal.

²⁰ *Tamtéž*, 466.

²¹ R. O., *Konstantin Jireček*, 684.

Z korespondence víme, jak nesnadno Jireček získával potřebné bibliografické údaje o jednotlivých autorech a jejich dílech. Nejednou se obracel na své bulharské přátele o pomoc, aby mohl složit co nejuplněnější mozaiku vývoje literatury, školství, periodického tisku i vědeckých děl z oblasti filozofie, historie a politiky.

V příloze na konci knihy pak Jireček pojednal o „sídlech a počtu Bulharů“. Načrtl v ní též etnické hranice Bulharů se sousedními národy, poukázal na existenci bulharských osad mimo etnickou hranici na Balkáně a na četné bulharské enklávy v jiných zemích — v Rusku, Valašsku a v Uhrách. Jireček rovněž uvádí údaje, které se mu podařilo získat, o počtu Bulharů a ostatních etnických skupin v Bulharsku. Přílohu proto musíme považovat za nedílnou součást celkového výkladu bulharských dějin.

Jirečkovy Dějiny národa bulharského označují ukončenou etapu v rozvoji bulharské historiografie, na jejímž počátku stojí Paisijovy Dějiny slovanských Bulharů. Jestliže o Paisijových Dějinách Jireček psal, že „Pro kritické dějiny Bulharů historie Paisijova, zbudována jsouc na základě sypkém a napolo báječném, takový je pramen, jako asi Firdusi pro dějiny staroperské anebo Kačić pro dějiny dalmatské“, pak jeho Dějiny znamenají vítězství kritického směru ve vývoji bulharské historické vědy. Staly se výchozím bodem, z něhož další studium bulharských dějin muselo nutně vycházet. Jirečkovými Dějinami končí „amatérské“ a nekritické studium pramenů, směšování legend, pověstí a bájí s holými historickými fakty. Současná bulharská historická věda hodnotí právem toto Jirečkovu dílo jako jedinečné a neopakovatelné. Jednak proto, že žádný historik se před ním ani po Jirečkovi nepokusil podat první vědecký výklad bulharských dějin od nejstarších dob do jeho současnosti. Pro Jirečkovy Dějiny je příznačná širě nastolených problémů, k jejichž řešení využil všechny možné a dostupné prameny — písemné, archeologické, jazykovědné, ústně slovesné atd.

Jirečkovy Dějiny podávají ucelený výklad historického vývoje bulharského lidu na základě všech dřívějších prací, zobecňují existující poznatky a nastolují řadu nových problémů. Je to dílo vědecky uzavřené, v němž jsou poprvé řešeny četné vědecké otázky. Jeho vědecký význam ještě více zvýrazňují „opravy a doplňky“, dovedené téměř do konce 19. století. Jejich širě staví bulharské dějiny do obecně balkánského a často i do mnohem širšího rámce.

Historiku Konstantinu Jirečkovi nejsou cizí metody i ideové názory buržoazní historiografie z konce 19. a počátku 20. století. Nechápe společensko-ekonomické formace, zákonitosti historického procesu, nemůže vidět společnost jako třídní a tudíž nevidí třídní boj. Proto je zcela přirozené jeho zdůrazňování úlohy např. církve nebo carských institucí, jeho nedocení úlohy lidových mas. To ovšem byla doba buržoazního pozitivismu. Svými politickými názory byl Jireček konzervativní, ale projevil se jako precizní badatel, který nepodlehł módním názorům. A jestliže jsou dnes mnohá Jirečkova tvrzení již překonána, nikdy nezestárne šťavnatost výkladu, Jirečkův velký dar neopakovatelně mistrovsky a umělecky poutavě popisovat a vyprávět o historických událostech.

Aktuálnost první syntézy bulharských dějin, kterou provedl mladý

Konstantin Jireček, spočívala mj. také v tom, že se dostala do rukou právě v době vrcholícího národně osvobozeneckého zápasu balkánských slovanských i neslovanských národů proti turecké nadvládě.

ПЕРВЫЙ НАУЧНЫЙ СИНТЕЗ ИСТОРИИ БОЛГАР

Статья является частью монографии, в которой ее автор сосредоточил внимание на подробный анализ отдельных периодов жизни и творческой деятельности Константина Иречека. В статье он проводит анализ первого синтетического научного труда К. Иречека — его „Истории болгар“, подчеркивая ее актуальность. Автор приходит к заключению, что К. Иречек в славянской и вообще европейской исторической науке был первым ученым, написавшим первую научную историю болгар в им предлагаемом понимании и полноте.